

ישראל אומן¹

בענין מי שהיה נשוי שלוש נשים

מוקדש לזכרו של ר' שלמה אומן הי"ד
שנפל בקרב במבצע שלום הגליל
אור ליום י"ט בסיון תשמ"ב

הכלל המנחה את משנתנו אינו ברור. ברישא חולקין בשוה; בסיפא לפי מעות (ז"א יחסית לכתובות); במציעתא לא כך ולא כך. דיון הרי"ף, המשתרע על כמעט שלושה עמודים, מתחיל בלשון "הא מתניתין וגמרא דילה שקלי וטרו בה קמאי ז"ל ולא סלקא להון כל עיקר". הדיון בגמרא הינו קצר — פחות ממאה וחמישים מילים — אך התוספות מספיקים להביע פליאה עליו בשלושה דיבורים שונים ("לא ידעתי..."), "לא אתפריש שפיר...", "לא ידע רבי...". בסופו של דבר הגמרא פשוט דוחה את דברי המשנה: "תגיא, זו משנת רבי נתן. רבי אומר, אין אני רואה דבריו של רבי נתן באלו, אלא חולקות בשוה".

מטרתנו במאמר זה הוא לברר את דברי המשנה. נשלב את הדברים גם עם הגמרא, אך בעיקר אנו מעונינים להבין את המשנה, גם מצד עצמה וגם באספקלריא של סוגיות אחרות בש"ס.

בבירור מעין זה יש להבחין בין שתי שאלות: "מה", ו-"למה". קודם כל אנו רוצים לדעת, מה היא שיטת החלוקה המודגמת במשנה. נניח שסכומי הכתובות

חלק ראשון²

א. המשנה

במשנה כתובות צ"ג ע"א, "מי שהיה נשוי שלוש נשים ומת, כתובתה של זו מנה ושל זו מאתיים ושל זו שלוש מאות ואין שם אלה מנה, חולקין בשוה. היו שם מאתיים, של מנה נוטלת חמישים, של מאתיים ושל שלוש מאות של זהב. היו שם מאתיים, של מנה נוטלת חמישים, ושל מאתיים מנה, ושל שלוש מאות ששה של זהב". דינר של זהב שוה לעשרים וחמישה דינרי כסף, כך שאפשר לסכם את הוראות המשנה בטבלה הבאה:

		הכתובה		
		100	200	300
העובון	100	33⅓	33⅓	33⅓
	200	50	75	75
	300	50	100	150

טבלה א' — שיטת המשנה בכתובות דף צ"ג

1 עיקר הפירוש של המשנה הנידונה, כולל ניסוח הכלל המתמטי בשער ג' והוכחתו המקורית, הינו פרי עבודה משותפת עם פרופ' מיכאל משלר, והוא פורסם בעתונות המקצועית. חיבור זה נכתב עבור הקהל הלאומי הרחב. הוא מדגיש את הצד ההלכתי, ואינו דורש ידע מתמטי כלשהו. בפרט, אין בו סימונים או נוסחאות מתמטיות.

תודתי נתונה לבני שלמה הי"ד, אשר הסב את תשומת לבי לסוגיא מופלאה זאת, ולבני יהונתן ילח"א, אשר בכמה נקודות חשובות עזר בתהליך הכנת הסוגיא וכתיבת החיבור.

2 החלק הראשון מכיל רק את יסודות הפירוש המוצע לסוגיא הנידונה. אסמכתאות נוספות יובאו בעיה בחלק השני.

... נוטל כל אחד חציו. העקרון כאן הינו של חלוקה שוה של הסכום השני במחלוקת. חצי הטלית אינו שנוי במחלוקת; לפי דברי הכל הוא מגיע להאומר כ"ש. לפיכך קודם כל נותנים את החצי האחד להאומר כ"ש. החצי השני שנוי במחלוקת, ולכן מחלקים את אותו החצי לשני חלקים שוים, שכל אחד מהם הוא רבע הטלית.

חלוקה זאת אינה מובנת מאליה. בהחלט אפשר להעלות על הדעת שיטות חלוקה אחרות. לדוגמא, חלוקה יחסית לטענות, דהיינו $\frac{2}{3}$ - $\frac{1}{3}$. או חלוקה שוה ממש, $\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{2}$; ההלכה הפסוקה בסוגייתנו הינה ברוח זה, ועוד נדון על כך בהמשך (ראה טבלה ט'). אך המשנה בב"מ במפורש דוחה את האפשרויות האלה, ומעמידה את החלוקה על עקרון החלוקה השוה של הסכום השני במחלוקת.

יש דוגמאות נוספות של עקרון זה במקורות. בתוספתא לב"מ, "זה אומר כולה שלי וזה אומר שלי שלי, האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות מה' חלקים, והאומר שלי ישבע שאין לו בה פחות משתות". ראה טבלה ג'. הסכום השני במחלוקת הינו $\frac{3}{4}$; אותו חולקים בשוה, והטוען כולה שלי מקבל את כל השאר.

היו שונים מאלו הנקובים במשנה, או שהעזבון היה שונה, איך היה פוסק רבי נתן? נניח שהיו שם ארבע או מאה או אלף גשים עם כתובות שונות, או אולי רק שתי נשים, איך היה פוסק? לפנינו שלוש דוגמאות. מה הכלל?

כמוכן נתיחס גם לסברות — לנושא ה"למה". אך בבואנו לדון בסברות, יש לזכור שאין כאן אמת מוחלטת, שייתכנו כמה וכמה שיטות חלוקה שונות, שלכל אחת מהן הגיון פנימי משלה. מטרתנו בחיבור זה אינה לברר את שיטת החלוקה "ההגיונית" ביותר, אלא לברר לאיזה שיטת חלוקה התכוונה המשנה. למטרה זאת חשוב אמנם ההגיון הפנימי, אך חשובה יותר ההשוואה עם מקורות אחרים בש"ס.

ב. חלוקה שוה של הסכום השני במחלוקת במשנה ב"מ ב' ע"א, "שנים או חזין בטלית ... זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי, האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות משלושה חלקים, והאומר חציה שלי ישבע שאין לו בה פחות מרביע, זה נוטל שלושה חלקים, וזה נוטל רביע". את הוראת המשנה אפשר לסכם בטבלה מעין טבלה א' דלעיל:

		הטענה	
		33 $\frac{1}{3}$	100
הטלית 100		16 $\frac{2}{3}$	83 $\frac{1}{3}$

טבלה ג' — התוספתא בב"מ

ביבמות ל"ח ע"א, "ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי סבא, ספק אמר ההוא גברא בר מיתנא הוא ופלגא דידי הוא, ובני יבם אמרי, אחונא את ומנתא אית לך בהדן. פלגא דקמודי

		הטענה	
		50	100
הטלית 100		25	75

טבלה ב' — המשנה בב"מ דף ב'

רש"י על אתר מסביר שהאומר חציה שלי "מודה ... שהחצי של חבירו, ואין דנין אלא על חציה. הלכך ... מה שהן דנין עליו

טוענת לכל הסכום, הרי הסכום השנוי במחלוקת הוא $66\frac{2}{3}$, ואת זה חולקות בשוה. היו שם 125, אז בעלת המנה מוותרת על 25, ואת זה מקבלת בעלת המאתיים; נשאר סכום של 100 השנוי במחלוקת, ואת זה חולקות שוה בשוה, כך שבעלת המאתיים מקבלת ס"ה 75, ובעלת המנה מקבלת 50. היו שם 150, אז בעלת המנה מוותרת על 50 לטובת בעלת המאתיים, ואת המאה הנותרים מחלקות שוה בשוה. ראה טבלה ה', שם מוצגות דוגמאות אלה, וכמה דוגמאות נוספות של הפעלת אותו העקרון.

להו, שקלי; תילתא דקא מודו ליה, שקל; פש להו דנקא, הוי ממון המוטל בספק, וחולקין". ראה טבלה ד'. בני היבם טוענים כיחידה

הטענות

הספק בני היבם
50 $66\frac{2}{3}$

100 העזבון	$58\frac{1}{3}$	$41\frac{2}{3}$
------------	-----------------	-----------------

טבלה ד' — הגמרא ביבמות דף ל"ח

הכתובה

100 200

$66\frac{2}{3}$	$33\frac{1}{3}$	$33\frac{1}{3}$
125 העזבון	50	75
150	50	100

הכתובה

100 300

$66\frac{2}{3}$	$33\frac{1}{3}$	$33\frac{1}{3}$
125	50	75
200	50	150

הכתובה

200 300

$66\frac{2}{3}$	$33\frac{1}{3}$	$33\frac{1}{3}$
150	75	75
250	100	150

טבלה ה' — כמה דוגמאות של חלוקה שוה של הסכום השנוי במחלוקת

ג. פירוש המשנה נתזור למשנתנו בכתובות. נקרא לבעלת המנה קטורה, לבעלת המאתיים הגר, ולבעלת השלוש מאות שרה. נניח קודם שהיו שם מאתיים. לפי טבלה א', קטורה נוטלת 50, הגר נוטלת 75, ולכן ביחד הן נוטלות 125. אם מקבלים את העקרון של חלוקה שוה של הסכום השנוי במחלוקת, אז את הסכום הזה של 125 שהגר וקטורה ביחד נוטלות, ראוי לחלק ביניהן לפי אותו עיקרון. ואמנם, אם נתבונן בטבלה ה' לעיל, ניווכח ששתי נשים הצריכות לחלק 125, וכתובותיהן מאתיים ומנה, חולקות 75-50. זאת אומרת, חלוקת המשנה היא כך שהגר וקטורה מחלקות את הסכום שהן מקבלות ביחד, לפי עקרון החלוקה השווה של הסכום השנוי במחלוקת.

אחת. אם העזבון הוא 100 הרי טענתם היא $66\frac{2}{3}$; כולם מסכימים שהשאר, $33\frac{1}{3}$, שייך לספק, ולכן קודם כל נותנים לו את זה. הספק מצידו, טוען רק ל-50; כולם מודים שהשאר, 50, שייך לבני היבם, ולכן נותנים להם (ביחד) את זה. הסכום השנוי במחלוקת, אם כן, הינו $16\frac{2}{3}$, ואת זה חולקים בשוה; ז"א הספק מקבל $8\frac{1}{3}$, ובני היבם יחד מקבלים $8\frac{1}{3}$. הספק $33\frac{1}{3} + 8\frac{1}{3} = 41\frac{2}{3}$, ובני היבם יחד מקבלים $50 + 8\frac{1}{3} = 58\frac{1}{3}$.

אפשר להפעיל את העקרון גם כאשר חלק מהטענות, או אף כולן, עולות על כל הסכום העומד לחלוקה (הטלית או העזבון). נניח, למשל, שפלוני היה נשוי שתי נשים ומת, כתובתה של זו מנה ושל זו מאתיים, ואין שם אלא $66\frac{2}{3}$. היות וכל אחת משתי הנשים

שאף אחת מהן אינה תואמת ש"א. לדוגמא, ניקח שוב את המקרה שבו העזבון הוא 200. במקרה זה מכריעים רוב הפוסקים לטובת חלוקה שוה ממש, $66\frac{2}{3}-66\frac{2}{3}-66\frac{2}{3}$ (ראה טבלה ט' להלן). זאת אומרת שכל שתי נשים מקבלות ביחד $133\frac{1}{3}$. את הסכום הזה מחלקות שרה והגר לפי ש"א, אך לפי ש"א צריכות הגר וקטורה לחלק את זה $50-83\frac{1}{2}$, ולא $66\frac{2}{3}-66\frac{2}{3}$; לכן חלוקה זאת אינה תואמת ש"א. כמו כן, חלוקה יחסית לגודל הכתובות, $100-66\frac{2}{3}-33\frac{1}{3}$ (ראה טבלה ח'), אינה תש"א. במקורות ישנה חלוקה נפוצה אחרת, $83\frac{1}{2}-83\frac{1}{2}-33\frac{1}{3}$ (ראה טבלה ז'), שגם היא אינה תש"א; לדוגמא, הגר וקטורה מקבלות יחד $116\frac{2}{3}$, ולפי ש"א היו צריכות לחלק את זה $50-66\frac{2}{3}$, ולא $83\frac{1}{2}-33\frac{1}{3}$.

ואמנם, האמת היא שעבור כל אחת משלושת המקרים במשנה, יש חלוקה אחת בלבד התואמת שנים אוחזין, והיא זאת הנקובה במשנה.

יתר על כן, אם סכומי הכתובות שונים מאלה הנקובים במשנה, ואם סכום העזבון שונה, עדיין קיימת חלוקה אחת ויחידה התואמת ש"א. וכך אם היו ארבע או מאה או אלף נשים. כללו של דבר, מה שלא יהיה מספר הנשים, ומה שלא יהיה גודל הכתובה³ של כל אחת ואחת, ומה שלא יהיה העזבון, קיימת תמיד בדיוק חלוקה אחת של העזבון התואמת שנים אוחזין. את הטענה הזאת נוכיח בע"ה בשני השערים הקרובים⁴. אנו משערים שהכלל שאליו התכוון ר' נתן הוא בדיוק הכלל של חלוקה תואמת ש"א.

אותו דין חל על שרה וקטורה. לפי טבלה א', הן מקבלות ביחד 125; לפי טבלה ה', יש לחלק את זה 75-50; אם נחזור לטבלה א', ניווכח שזאת אמנם החלוקה שקבעה המשנה. וגם על שרה והגר חל אותו דין. ביחד מקבלות 150; את זה יש לחלק 75-75; וזאת אמנם החלוקה שקבעה המשנה.

קיצורו של דבר, חלוקת העזבון בין כל הנשים הוא כך שכל שתיים מהנשים חולקות את הסכום שאותן שתיים מקבלות ביחד, לפי העקרון של חלוקה שוה של הסכום השנוי במחלוקת — העקרון של שנים אוחזין. חלוקה המקיימת את התנאי הזה, תיקרא להלן חלוקה תואמת שנים אוחזין (תש"א). נוכחנו שחלוקת המשנה במציעתא, כאשר יש שם מאתיים, תואמת ש"א. אפשר להיווכח שהחלוקות ברישא, שיש שם מנה, ובסיפא, שיש שם שלש מאות, גם הן תואמות שנים אוחזין.

לכאורה, התנאי של תש"א אינו מתאר שיטת חלוקה מסוימת בצורה ברורה וחד-משמעית. הוא אינו תיאור של שיטה, אלא תנאי. בהינתן חלוקה מסוימת, אפשר לבדוק באופן חד-משמעי אם היא תש"א אם לאו; אך אין זה ברור מלכתחילה איך להגיע לחלוקה תש"א, ובאיזה נסיבות בכלל קיימת חלוקה כזאת. עבור כל אחד משלושת המקרים במשנתנו, נוכחנו שאמנם יש חלוקה תש"א, זאת המוצגת במשנה; אך אפילו שם, אין זה ברור מלכתחילה שאין יותר מחלוקה אחת כזאת. אם נבדוק את החלוקות שהוצעו במקורות עבור המקרים הנדונים במשנתנו (חוץ מאלה הנקובות במשנה עצמה), נמצא

3 אף אם היא קטנה ממאה. סוגיתנו מהווה את הבסיס להלכות פשיטת דגל (רמב"ם פ"כ מהלכות מלוה ולוה ה' ד', טושי"ע ח"מ ס"י ק"ד ס"ק י'). לצורך סוגיא זאת, אין דין כתובה שונה מדין חוב רגיל, ולכן צריך לקחת בחשבון גם "כתובה" שהיא קטנה ממאה.

4 בקריאה ראשונה אפשר לפסוח על השערים ד', ה', ו' ולהמשיך מיד עם הדיון בגמרא בשערים ז', ח'.

בשוה בין שתי הנשים — כפי שכלל הכלים השלובים אמנם מורה.

(ב) החלק התחתון של הכלי של פנינה הנו מלא, אך הנוזל אינו מגיע לחלקו העליון (אין זה משנה עד היכן מגיע הנוזל בכלי של חנה — ראה איור ב'). במקרה זה, העזבון עולה על כתובת פנינה, אך נופל מכתובת חנה. לכן הסכום השנוי במחלוקת הוא בדיוק כתובת פנינה. את זה יש לחלק שוה בשוה בין שתי הנשים — כפי שכלל הכלים השלובים אמנם מורה (איור ב').

(ג) הנוזל מגיע לחלק העליון של שני הכלים (איור ג'). במקרה זה, העזבון עולה גם על כתובת פנינה וגם על כתובת חנה. לכן חנה מודה שלפנינה מגיע סכום העזבון פחות מכתובת חנה, ופנינה מודה שלחנה מגיע סכום העזבון פחות מכתובת פנינה. ההפרש בין שתי הוראות אלה שוה להפרש בין הכתובות. לפי הכלל של שנים אוחזין, מגיע לכל אישה סכום נוסף על ההוראה של צרתה, השווה לחצי הסכום השנוי במחלוקת. אך זה לא ישנה את ההפרש בין מה שמקבלות הנשים; הפרש זה נשאר שוה להפרש בין שתי הכתובות. וזה, אמנם, מה שכלל הכלים השלובים מורה (איור ג').

בזה סיימנו את הוכחת "כלל הכלים השלובים".

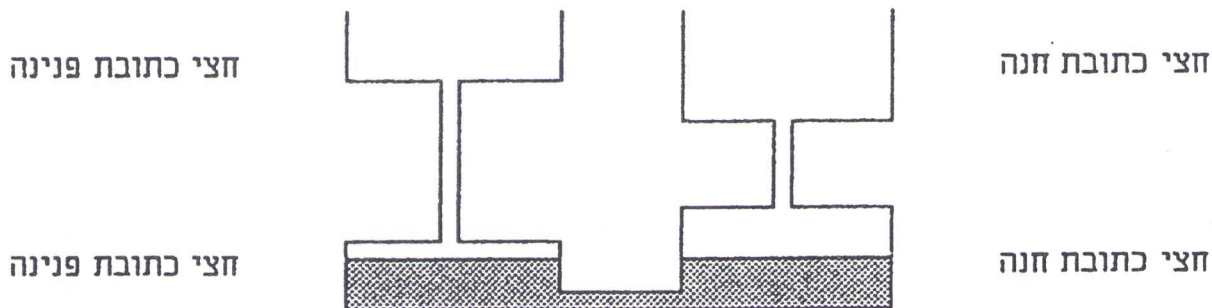
לבסוף, נעיר הערה פשוטה אך חשובה. אם ננתק את החיבור בין הכלים, ונשפוך

ד. המחשת הכלל של שנים אוחזין על ידי כלים שלובים

בשער זה נחזור למקרה שיש רק שתי נשים, חנה ופנינה, כאשר כתובת חנה גדולה יותר. כדי להמחיש את הכלל של שנים אוחזין, נדמיין לעצמנו שהעזבון הוא בצורת נוזל יקר. לכל אישה יש כלי שתכולתו שווה לכתובת אותה אישה. הכלי הוא מעין שעון תול: גליל הנפסק בדיוק באמצע ע"י צואר דק (ראה איורים). הצואר נותן לנוזל לעבור, אך תכולתו אפסית. לשני הכלים אותו הקוטר ואותו הגובה, ולכן בהכרח הצואר בכלי של פנינה ארוך יותר מאשר בכלי של חנה. הכלים מחוברים בתחתיתם ע"י צינור שגם הוא דק מאד, אך נותן לנוזל לעבור.

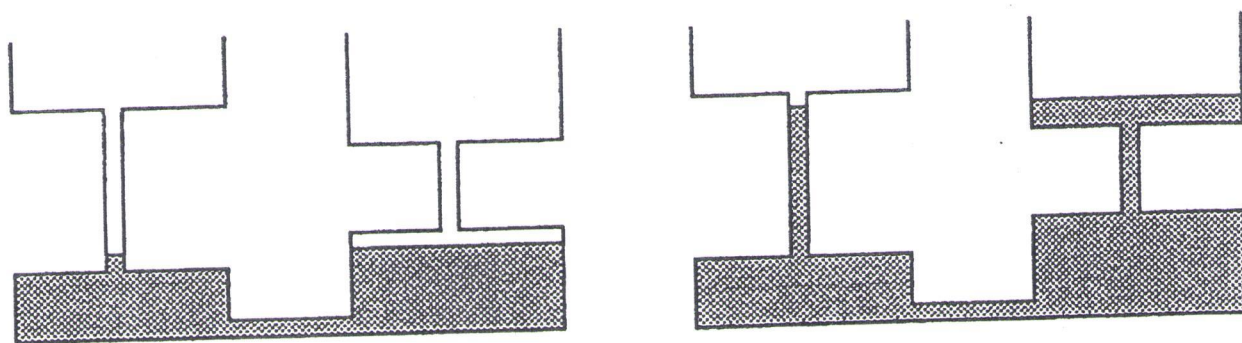
כעת שופכים את העזבון (הנוזלי) לתוך אחד הכלים. בגלל החיבור בתחתית הכלים, יגיע הנוזל לאותו הגובה בשני הכלים; עובדה פיזיקלית פשוטה זו ידועה כ"חוק הכלים השלובים". אנו טוענים כי אז כמות הנוזל בתוך כל אחד משני הכלים תהיה בדיוק מה שמגיע לבעלת אותו כלי לפי הכלל של שנים אוחזין. נקרא לזה "כלל הכלים השלובים". כדי להוכיח כלל זה, נבחין בין שלושה מקרים.

(א) החלק התחתון של הכלי של פנינה אינו מלא (איור א'). במקרה זה העזבון כולו הינו פחות מכתובת פנינה. לכן כל העזבון שנוי במחלוקת, ולכן יש לחלק אותו שוה

איור א'

מוריה, שנה עשרים ושנים, גליון ג—ד (רנה—רנו), טבת תשנ"ט

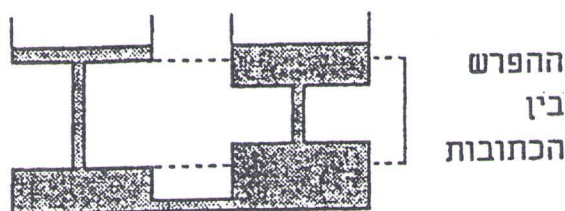

איור ב' - שתי אפשרויות

מקבלות לפי שנים או חזין. לכן קיבלנו חלוקה התואמת ש"א. חלוקה זאת היא גם היחידה התואמת ש"א. להוכיח את זה, נניח שנתונה לנו איזו שהיא חלוקה התואמת ש"א. ננתק את החיבור בין הכלים, ונשפוך לתוך כל כלי את מה שמגיע לבעלת אותו כלי על פי החלוקה הנתונה. נתבונן כעת על זוג מסויים של נשים, נניח בת-שבע וחגית. שתי נשים אלו מחלקות לפי ש"א את מה שהן מקבלות ביחד. לכן, מההערה בסוף השער הקודם נובע כי הנוזל מגיע לאותו הגובה אצל בת-שבע ואצל חגית. היות וזה נכון לגבי כל זוג של נשים, הרי יוצא כי הנוזל מגיע לאותו הגובה אצל כל הנשים. אבל אז, אם נחבר שוב את הצינור, לא ישתנה גובה הנוזל; זאת אומרת, החלוקה הנתונה זהה לחלוקה שמקבלים ע"י הפעלת חוק הכלים השלובים.

בזה סיימנו את הוכחת הכלל שניסחנו בסוף שער ג'.

ו. תיאור מפורש של החלוקה התואמת שנים או חזין
ההוכחה בשערים ד', ה' מספקת גם תיאור מפורש של החלוקה התואמת ש"א. אפשר לבנות מערכת כלים מתאימה וממש לשפוך

איור ג'

לתוך כל כלי לחוד את כמות העזבון המגיע לבעלת הכלי לפי ש"א, אז הנוזל יגיע לאותו הגובה בשני הכלים. זה יוצא מכלל הכלים השלובים דלעיל, ומכך שהעקרון של ש"א קובע חד-ערכית את חלוקת העזבון בין שתי הנשים.

ה. ההוכחה שיש בדיוק חלוקה אחת התואמת ש"א
נחזור שוב למקרה שיש מספר נשים בלתי מוגבל. ניתן לכל אישה כלי הדומה לכלים בשער הקודם. נחבר את כל הכלים ע"י צינור בתחתיתם (איורים ד', ה'). נשפוך את העזבון לאחד הכלים. שוב, ע"פ חוק הכלים השלובים, יגיע הנוזל לאותו הגובה בכל הכלים. בפרט, הוא יגיע לאותו הגובה אצל כל שתיים מהנשים. לפי כלל הכלים השלובים שהוכחנו בשער הקודם, זה אומר שאותן שתיים מחלקות את מה שהן ביחד

5 ההוכחה באמצעות כלים שלובים נמצאה ע"י ד"ר מרק קמינסקי, והיא באה במקום הוכחות יותר מסובכות שנמצאו קודם.

בטבלה ו' מובאות חלוקות תש"א עבור עזבונות שונים כאשר הכתובות הם אלה במשנתינו.

	הכתובות		
	100	200	300
0	0	0	0
50	16⅔	16⅔	16⅔
100	33⅓	33⅓	33⅓
150	50	50	50
200	50	75	75
250	50	100	100
300	50	100	150
350	50	100	200
400	50	125	225
450	50	150	250
500	66⅔	166⅔	266⅔
550	83⅓	183⅓	283⅓
600	100	200	300

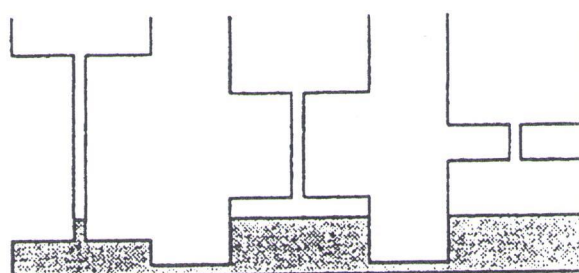
טבלה ו' — חלוקות תואמות ש"א

ח. הגמרא

בגמרא למשנתינו, "של מנה נוטלת חמישים? תלתין ותלתא ותילתא הוא דאית

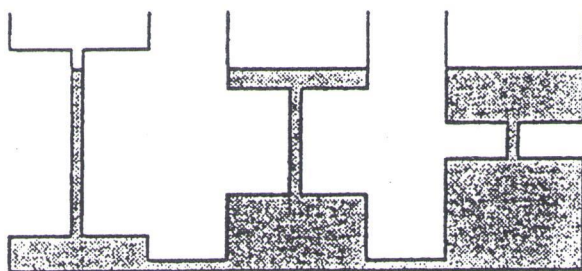
נוזלים. אך אין צורך בכך, אפשר גם לחשב מראש את התוצאות.

החישוב מתחלק לשנים. אם העזבון אינו עולה על חצי סכום הכתובות, אז כל אישה תקבל אותו הסכום, ובלבד שלא תקבל יותר מחצי כתובתה. במשנתינו, למשל, עזבון של 200 נופל מחצי סכום הכתובות (300); כולן נוטלות אותו הסכום — 75 — חוץ מקטורה, שמוגבלת לחצי כתובתה (50). כלל זה מודגם באיור ד'.

איור ד'

אם העזבון עולה על חצי סכום הכתובות, עושים את החשבון לפי ההפסד של כל אישה — ההפרש בין כתובתה למה שהיא מקבלת בפועל. הכלל אז הוא שכל הנשים מפסידות אותו הסכום, ובלבד שאף אישה לא תפסיד יותר מחצי כתובתה. במשנתינו, למשל, אם העזבון הוא 400, אז שרה והגר מפסידות 75 כל אחת, בעוד שההפסד של קטורה מוגבל ל-50; זאת אומרת, שרה מקבלת 225, הגר 125, וקטורה 50. ראה איור ה'; התקבולות הן השטח האפור, בעוד שההפסדים הם השטח הלבן בכל כלי מעל לשטח האפור.

איור ה'

לפירוש הרי"ף, מתיחסת הגמרא לשיטת השיעבודים כאשר היא שואלת, "של מנה נוטלת חמישים? תלתין ותלתא ותילתא הוא דאית לה!". לענות על קושיא זו, מעמיד שמואל את המשנה באוקימתא שלו, ורב יעקב מנהר פקוד משמיה דרבינא מעמידה באוקימתא שלו. לבסוף, מובאת הברייתא של רבי, החולק על ר' נתן, וסובר כי "חולקות בשוה".

בפירוש דברי רבי נחלקו המפרשים. רוב הגאונים, ורבינו חננאל, סוברים כי "חולקות בשוה" פירושו לפי מעות, דהיינו יחסית לגודל הכתובות (ראה טבלה ח'). הרי"ף ובעקבותיו רש"י ורוב הראשונים והפוסקים (ביניהם הרמב"ם, הרא"ש, הטור, והש"ע), סוברים כי "חולקות בשוה" פירושו שוה ממש, בתנאי שאף אישה לא תקבל יותר מכתובתה (ראה טבלה ט'). דעת רבי התקבלה להלכה, וכך נכנסו דעות אלה גם להלכה הפסוקה.

הכתובות

100 200 300

100	16⅔	33⅓	50
200	33⅓	66⅔	100
300 העבון	50	100	150
400	66⅔	133⅓	200
500	83⅓	166⅔	250
600	100	200	300

טבלה ח' — חלוקה לפי מעות.

הראב"ד, בהשגותיו על הרי"ף, סובר כי "חולקות בשוה" פירושו שהן חולקות בשוה

לה! אמר שמואל בכותבת וגו'. רב יעקב מנהר פקוד משמיה דרבינא אמר רישא בשתי תפיסות וסיפא בשתי תפיסות וגו'. תניא, זו משנת רבי נתן; רבי אומר, אין אני רואה דבריו של רבי נתן באלו, אלא חולקות בשוה". יעויין שם.

והנה פירש הרי"ף וז"ל, דר' נתן סבר, חד מנה מינייהו פלגי בשוה ... דליכא מינייהו מאן דאית לה בציר מחד מנה, והוי ליה שעבודא וכולהו בהאי מנה, וקאתי בהדי הדדי, הלכך פלגי להו כולהו בשוה. וכד שקלה האי דאית לה מנה מנתה דילה מהאי מנה, איסתלקא לה, ולית לה במנה תנינא ותליתאה ולא מידי, משום דלית לה בהון שעבודא; והאי מנה תנינא פלגי לה דאית לה מאתיים ודאית לה תלת מאה בשוה, דמשעבד לתרוייהו. וכד שקלה הך דאית לה מאתיים ממנה תנינא פלגא דידה, איסתלקא לה מהאי מנה תליתאה לגמרי, דלית לה בגויה שעבודא; ושקלה ליה דאית לה תלת מאה לחודה, דלדידה משתעבד. הדין הוא סברא דר' נתן, עכ"ל (ראה טבלה ז'). בעקבות הרי"ף הלכו רש"י ורוב (אולי כל?) הראשונים. בהמשך נכנה את שיטת החלוקה המתוארת ע"י הרי"ף בשם "שיטת השעבודים".

הכתובות

100 200 300

100	33⅓	33⅓	33⅓
200 העבון	33⅓	83⅓	83⅓
300	33⅓	83⅓	183⅓

טבלה ז' — שיטת השעבודים

הדין (טבלה ז'), אלא דווקא באוקימתות. אחרת, מדוע המשנה אינה משמיענו את עיקר הדין? ואם כן הדבר, הכוונה במילים "משנת רבי נתן" היא דווקא באוקימתות, ומשתמע שרק על זה חולק רבי, ולא על עיקר הדין.

לפי כל הפירושים שהובאו בשער זה, סברת ר' נתן לעיקר הדין היא כפי שמתואר בטבלה ז', והוא גורס את המספרים במשנתנו (טבלה א') רק כאשר קיימים התנאים של האוקימתות. דבר זה עומד בסתירה מפורשת לפירוש המשנה שהבאנו בשער ג' לעיל, שלפיו המספרים במשנה הם דעת ר' נתן לעיקר הדין.

את הסתירה הזאת אין ליישב. אם אמנם מפרשים את המשנה כפי שפירשנוה, חייבים ללכת באחד משתי דרכים: או לסטות מהגמרא בפירוש המשנה, או לסטות מהרי"ף בפירוש הגמרא. בדרך הראשונה כבר הלכו קדמונינו ז"ל. על משנתנו כתב הרב סעדיה גאון ז"ל, אע"פ ששמואל מעמידה בכותבת וכו', אף על פי כן מקום הניחו לנו גם אנו ויכולנו להעמידה בתנאי ב"ד על הממון הנמצא למת, עכ"ל; זאת אומרת, לפרש שהמשנה מתיחסת לעיקר הדין, ולא על דרך הגמרא. ובפירושו למשניות נזיר פ"ה מ"ה כתב בעל התוי"ט ז"ל, אע"פ שבגמרא לא פירשו כן, הואיל לענין דינא לא נפקא מינה ולא מידי, הרשות נתונה לפרש, שאין אני רואה הפרש בין פירוש המשנה לפירוש המקרא, שהרשות נתונה לפרש במקראות, כאשר עינינו הרואות חיבורי הפירושים שמימות הגמרא. אלא שצריך שלא יכריע ויפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמרא, עכ"ל. ושמענו וראינו דברים דומים בשם כמה וכמה מרבתינו הראשונים והאחרונים, והדברים

"עד מקום ששעבודן שוה", דהיינו, לפי טבלה ז'. לשאלה, מה אם כן ההבדל בין רבי לר' נתן, עונה הראב"ד שרבי חולק על ר' נתן רק בכך שרבי אומר שיש לחלק לפי טבלה ז' אף אם קיימים התנאים של האוקימתות. לכן לפי הראב"ד, אין הבדל בעיקר הדין בין ר' נתן לרבי, ויש להניח שהראב"ד פוסק להלכה לפי טבלה ז'.

הכתובות

	100	200	300
100	33⅓	33⅓	33⅓
200	66⅔	66⅔	66⅔
300	100	100	100
העבון 400	100	150	150
500	100	200	200
550	100	200	250
600	100	200	300

טבלה ט' — חלוקה שוה מותנית (ההלכה לפי רוב הפוסקים).

לכאורה, נשמעת שיטת הראב"ד מאולצת, אך אחרי עיון, היא מתגלה כטבעית ומתקבלת על הדעת. אם נקבל את דברי שמואל או ר' יעקב מנהר פקוד משמיה דרבינא, הרי עיקר החידוש במשנתנו — הדבר שהיא באה להשמיענו — אינו בעצם

6 שו"ת שערי צדק ש"ד סי' נ"ב, ואוצה"ג כתובות עמ' 310.

דווקא לרבי, ולא לר' נתן. לר' נתן יש שיטה אחרת לגמרי לעיקר הדין, והיא שיטת החלוקה התואמת ש"א, כפי שהוסבר בשער ג'. אך דעת רבי התקבלה להלכה מיד, עוד בימי המשנה, ורבי סתם את המשנה לפי דעת ר' נתן רק משום כבודו. היות ושיטת רבי — דהיינו טבלה ח' — היתה ידועה ברבים ומקובלת להלכה, זועקת הגמרא בצדק, "של מנה נוטלת חמישים? תלתין ותלתא ותילתא הוא דאית לה!" וכדי לתרץ את הסתירה בין המשנה לשיטה הידועה והקיימת להלכה, בא שמואל ומעמיד את המשנה באוקימתא שלו (שכידוע יש בה קשיים רבים). ואחרי זה בא רב יעקב מנהר פקוד משמיה דרבינא ומתרץ את אותה הסתירה, ע"י כך שהוא מעמיד את המשנה באוקימתא שלו (שאינן בה קשיים פנימיים כמו שיטת שמואל, אך בכל זאת נראית שרירותית ומאולצת). ואז מגיע התרצן האחרון ואומר, רבותי, אין צורך לתרץ סתירה בין המשנה לשיטה הידועה לכולנו והקיימת להלכה, משנה זאת לא נפסקה להלכה! "תניא, זו משנת ר' נתן. רבי אומר, אין אני רואה דבריו של ר' נתן כאלו, אלא חולקות בשוה". (כאן "חולקות בשוה" פירושו בדיוק כמו שכתב הראב"ד, ז"א לפי טבלה ז'). ההלכה נפסקה כמו רבי, וזאת השיטה הידועה לכולנו. המשנה היא משנת ר' נתן, והיא מציגה שיטה אחרת לגמרי לעיקר הדין. אין צורך ואין אפשרות לתרץ סתירות בין שתי שיטות אלה!

תירוצן אחרון זה הינו גם מסקנת הגמרא, והאוקימתות נשארות בגדר ה"א. ואם כי גם ה"א צריכה להיות מובנת ומתקבלת על הדעת, כידוע אין מקפידים בזה כ"כ כמו במסקנה.

ידועים⁷, ואין טעם להאריך. אך אפשרות יש גם ללכת בדרך השנייה, דהיינו לפרש את הגמרא שלא כמו הרי"ף ורוב רבותינו הראשונים ז"ל. את האפשרות הזאת נבדוק בע"ה בשער ט'. ופשוט וברור כי עפר ואפר אנוכי תחת כפות רגליהם של רבותינו, ואין אני בא ח"ו לחלוק עליהם. אך תורה היא, וללמוד אני צריך, ואת הנראה לע"ד אני מגיש כאפשרות נוספת להבנת הסוגיא. דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, נחלקים לשבעים לשונות. ואולם יש לציין שעיקר פירושו הרי"ף, דהיינו החלוקה לפי שיעבודים (טבלה ז'), מהווה גם היסוד לפירושו הגמרא שאנו עומדים להציע, ויש צדדים חשובים נוספים בפירושו שמקורם בפירושו הראב"ד.

ט. פירוש הגמרא

כל המעיין בגמרא מגיע מהר מאוד למסקנה שאמנם שאלת הפתיחה של הגמרא⁸, ושתי האוקימתות, מושגות על שיטת השיעבודים, ואף מקבלים אותה כדבר פשוט וברור ומובן מאליו. וקצת קשה, מניין לגמרא בטחון מלא זה שדווקא זאת היא השיטה המונחת ביסוד המשנה? אין היא נמצאת בלשון המשנה, כפי שהגמרא בעצמה מעירה. ומבחינת הסברא, יש אמנם הגיון פנימי בשיטה זאת, אך היא רחוקה מלהיות השיטה היחידה שיש בה הגיון פנימי, כפי שכבר נוכחנו (ראה, למשל, את הטבלאות ח', ט'). והרי"ף בעצמו פסק להלכה שלא לפי שיטת השיעבודים, כך שקשה לטעון שהיא היחידה המתקבלת על הדעת מבחינת הסברא. והנה לע"ד יש לייחס את השיטה הזאת

7 למשל: עלון שבות, גליון 88, כ"ח באייר תשמ"א, ישיבת הר עציון; פאת השולחן, בהקדמתו, בשם הגר"א; והנספח לשו"ת קול מבשר. עיין גם בתפארת ישראל על המשנה של שנים אוחזין (כ"מ פ"א מ"א) חלק בועז אות א'.

8 "של מנה נוטלת חמישים? תלתין ותלתא ותילתא הוא דאית לה!"